

Paralelní vyjádření ke stavu lesů: biologický pohled

Proč paralelní pohled?

„Stav lesů zůstává i nadále špatný“, „Lesy nadále chřádnou“ – to jsou tvrzení uvedená ve Stanovisku ke stavu lesů v ČR (<http://lesy.drosera.cz/>) – dále jen „Stanovisko“. Kritika se vztahuje na lesní hospodaření a lesním hospodářům je také nepřímo adresována. Od zveřejnění Stanoviska uplynulo už pár týdnů a kromě převážně pozitivního ohlasu ze strany přírodovědců (viz podpisy pod Stanoviskem) zazněla i obrana ze strany lesníků. Souhlasíme se Stanoviskem v tom, že současná podoba hospodaření v lesích není ideální a navrhované změny by stav jistě zlepšily. Zároveň však musíme vyjádřit své přesvědčení o tom, že tuto skutečnost si řada lesníků uvědomuje a že se v rámci svých možností snaží o zlepšení současné situace. Hospodaření v lese je dlouhodobá záležitost a jeho současná podoba je oproti stavu před dvěma desetiletími nepopíratelným zlepšením.

Ve Stanovisku je popsáno sedm hlavních příčin, které mají „špatný stav lesů“ na svědomí. Prakticky všechny tyto body (snad s výjimkou zákazu vápnění a hnojení) směřují po navrhované nápravě ke stavu, který má společného jmenovatele: *přirozený les s omezením lidských vlivů jako ideál lesního ekosystému*. Ideální stav lesa však neexistuje, a proto takto vyjádřené požadavky vyvolávají obavy z určité jednostrannosti. Stručně řečeno, Stanovisko vystihuje pouze jeden z možných pohledů na žádoucí podobu našich lesů. A ke všemu bohužel příliš zobecněný.

Stanovisko vidí les jako Přírodu, kterou člověk – opatrný uživatel – uctivě respektuje. Na tom není vůbec nic špatného, pokud by zde ovšem nebyly i jiné oprávněné požadavky na ochranu těch vlastností lesa, které přirozené lesy více či méně postrádají. Tím nejdůležitějším je dostatečně vysoká **biodiverzita**, která je zmíněna pouze u bodu věnovanému ponechávání odumřelého dřeva. Jistě, na tato prostředí je vázáno množství druhů saprotrofních a detritovorních, včetně členů navazujících potravních řetězců. Jde především o houby, mikroorganismy a členovce.

Pro fotosyntetizující a navazující organismy však představuje přírodní les poměrně nehostinné prostředí, protože většinu prostoru a zdrojů zpravidla zabírá jeden nebo několik málo dominantních druhů dřevin. Ve Stanovisku je ochraně biodiverzity věnováno jediné tvrzení: „Vymezení porostů bez hospodářských zásahů je důležité také pro zachování biologické diverzity“. S tím lze zcela souhlasit, problém je však daleko komplexnější a existence přírodních porostů představuje jen jeden z kamínek mozaiky.

Ve Stanovisku je pomíjen zejména fakt, že téměř všechny naše lesy jsou minimálně po několik staletí, některé dokonce po několik tisíciletí, *cíleně obhospodařovány nebo nepřímo ovlivňovány člověkem*. Tím vzniklo lesní prostředí, které je diverzifikovanější a proto druhově bohatší, než by byl člověkem neovlivněný les.

Recentní ubývání biodiverzity jako další aspekt „špatného stavu lesů“ ve Stanovisku chybí. Kromě tohoto základního doplňku postrádáme alespoň dva další, zčásti související body, které by měly být při úvahách nad změnami lesního zákona vzaty v potaz. Ze svého „biologického“ úhlu pohledu tedy považujeme za nezbytné zahrnout tyto tři okruhy témat do snahy o zlepšování stavu lesů:

1. Vymizení tradičních způsobů využívání lesa nižších poloh.
2. Odvodňování lesních mokřadů.
3. Zalesňování cenného bezlesí.

1. Vymizení tradičních způsobů využívání lesa nižších poloh

Už od pravěku byly lesní ekosystémy intenzivně využívány lidmi jako zdroj paliva a další biomasy. Zvláště významné byly tradičně provozované hospodářské aktivity v hustě osídlených oblastech nížin a pahorkatin; uvědomělý lidský vliv však často sahal vysoko do hor. Mezi poměrně intenzivním využíváním lesů v minulosti a biologickou rozmanitostí lesů obecně existuje přímá úměra. Systémy využívání lesa byly v různé míře promyšlené a regulované, což platí zvláště pro hustěji obydlené oblasti kolem velkých řek (střední Čechy, jižní a střední Morava). Jedním z podstatných důsledků bylo dlouhodobé ovlivnění druhové a prostorové skladby lesních porostů. Kromě horských oblastí, které začal člověk více ovlivňovat patrně až od středověku (případně raně novověké) kolonizace, se asi nikde nedá hovořit o čistě přírodních lesích už po několik tisíc let. **Les je společným „produktem“ přírodních prvků a procesů a hospodářských intervencí člověka.**

K nejdůležitějším a nejsystematičtěji prováděným typům tradičního hospodaření patří lesní pastva, hrabání steliva pro dobytek, osekávání stromových výmladků jako kvalitní píce pro dobytek, poláření a travaření. Les byl, podobně jako dnes, zdrojem dřeva. Nejvíce bylo potřeba palivové dřeviny, které se získávalo promyšleným pařezovým hospodařením („těžily“ se pařezové výmladky). Všechny tyto způsoby obhospodařování lesa vedly k redukci druhů zapojených, stinných a vlhkých „klimaxových“ lesů, a k podpoře druhů adaptovaných na světlé a řídké lesy s režimem častého narušování, jaké dnes nalezneme hlavně na lesních okrajích. Těmito tradičními metodami byly lesní porosty nížin obhospodařovány téměř do poloviny 20. století.

V současné době, po upuštění od tradičních způsobů obhospodařování lesů (vlastně po jejich zákazu), se však lesy nížin a pahorkatin prokazatelně mění v zapojené, sukcesně pokročilé stinné lesy, které nám sice poskytují cennou informaci o přirozených procesech vývoje a fungování daných typů lesa, ve kterých ale světlo milné druhy a společenstva nemají šanci na přežití. Přitom řada druhů vázaných na tradičně intenzivně obhospodařované světlé lesy v nižších polohách patří mezi druhy kriticky či silně ohrožené dle národní legislativy nebo to jsou druhy chráněné mezinárodními dohodami. Příklady takových druhů lze nalézt v různých taxonomických skupinách jako jsou houby, rostliny, brouci, motýli, drobní savci, ptáci. Podstatným aspektem je také vysoká druhová bohatost čili biologická diverzita nejen druhů, ale i společenstev, kterou se tradičně obhospodařované lesy vyznačují oproti stinným, sukcesně pokročilým variantám.

Doporučení: Jediný možný způsob ochrany druhů a společenstev vázaných na tradičně obhospodařované lesy je obnovení specifických typů managementu. To je ovšem často v rozporu se současnou lesnickou legislativou (např. hrabání steliva a pastvu dobytka zákon o lesích zakazuje). V odůvodněných případech – při ochraně druhů chráněných mezinárodními dohodami, druhů silně nebo kriticky ohrožených dle národní legislativy ČR či ve vybraných maloplošných chráněných územích je tedy potřebné, aby lesnická legislativa umožňovala zavedení tradičních typů hospodaření za účelem zachování diverzity organismů a společenstev.

Zároveň je třeba osvětou působit na vlastníky lesů, kterými jsou v dotyčných případech často drobní soukromníci. Ti by mnohdy rádi využívali své lesy jako zdroj palivového dřeva, avšak při současných zákonem stanovených dobách obmýti mívají tendenci zákon nedodržovat. Řešením by bylo v přesně vymezených případech povolit i libovolně krátkou dobu obmýti, za použití předepsaných metod těžby a ostatního využívání lesa (například přepásání domácimi zvířaty).

V neposlední řadě je třeba osvětou působit i na širokou veřejnost, včetně úprav v osnovách ekologické výchovy na základních a středních školách. Současný obecně

rozšířený „pasivně konzervátorský“ pohled na ochranu lesa, který klade důraz na ochranu přirozených procesů a s tím spojenou minimalizaci vlivu člověka v chráněných lesních porostech, je třeba rozšířit o paralelní pohled „aktivně managementový“, který bude vysvětlovat, proč jsou určité typy hospodaření v lesích z hlediska ochrany přírody stejně legitimní a smysluplné jako ponechání lesa přirozenému vývoji.

2. Odvodňování lesních mokřadů

Zatímco odvodňování zemědělské půdy patří ve většině případů minulosti, v lesních porostech se s ním setkáváme nadále i přesto, že lesním zákonem je narušování vodního režimu zakázáno. Odvodnění rašelinišť a pramenišť ohrožuje jejich přirozenou dynamiku a způsobuje zánik stanovišť, která se často udržela v bezlesém stavu po celou dobu holocénu. Tato stanoviště jsou refugiem pro řadu druhů různých taxonomických skupin, které představují relikty dřívější bezlesé krajiny. Řada těchto druhů dnes patří mezi vzácné či ohrožené.

Odvodněním rašelinišť či pramenišť dochází ke změnám jejich vodního režimu. Tyto změny umožňují růst lesa, který znemožňuje další existenci druhů vázaných na bezlesí. Procesy změn vodního režimu lze také uměle uspišit výsadbou dřevin na podmáčená stanoviště (viz bod 3 tohoto vyjádření). Kromě toho, že podmáčená stanoviště hostí řadu vzácných a ohrožených druhů organismů jsou také cenným zdrojem informací o vývoji naší přírody. Odvodnění způsobuje rozklad rašelinných vrstev a tím dochází k trvalé ztrátě této nenahraditelné informace.

Doporučení: Je nutné zabránit dalšímu odvodňování pramenišť a rašelinišť na lesním půdním fondu a jako prioritní hledisko funkce lesa považovat retenci vody, ochranu humolitů a souvisejících biologických společenstev. Prameniště by bylo vhodné, podobně jako je tomu v případě rašelinišť v současném zákoně o lesích, zařadit do kategorie lesů ochranných. Možností je také jejich zařazení do kategorie lesů zvláštního určení se zvýšenou funkcí půdoochranou a vodoochranou či do lesů potřebných pro zachování biologické rozmanitosti.

3. Zalesňování cenného bezlesí

Lesní hospodaření se vztahuje na lesní půdní fond, který ovšem kromě lesních porostů zahrnuje i některé menší nelesní plochy. Tyto nelesní plochy jsou často velmi cenné, protože hostí reliktní nelesní společenstva a druhy, které na takových lokalitách měly šanci přežít celý Holocén se všemi klimatickými cykly a výkyvy. Takové lokality také často představují velmi hodnotná centra biodiverzity nelesních organismů v okolní lesní (nebo polní) krajině.

Při převádění nelesních pozemků na lesní půdní fond je dále třeba věnovat zvýšenou pozornost biologicky cenným lokalitám jako jsou vlhké louky, suché stráně, meze, mozaikovitě porosty křovin apod. a nepřipustit jejich zalesnění zejména monokulturálním způsobem. To platí nejen pro níže položená území. V příhraničních podhorských oblastech byl tento trend silný po druhé světové válce, kdy po odsunu většiny obyvatelstva „přibýly“ velké plochy luk a pastvin. Ty byly zčásti zalesněny smrkovými monokulturami; tuto praxi lze občas pozorovat i v současné době. Kromě snižování biologické hodnoty lokalit se tak negativně a bohužel zřejmě nevratně mění krajinný ráz.

Doporučení: Na lokalitách biologicky cenných bezlesí by mělo být zcela vyloučeno umělé i samovolné zalesnění, které vede k potlačení nelesní světlomilné vegetace a na ni vázaných

organismů, zejména členovců. Prostředkem je změna dotační politiky – zredukování zbytečně velkorysých finančních dotací na zalesňování nelesní půdy, což uměle zvyšuje zalesňovací úsilí i na lokalitách potenciálně využitelných jinak. Takto uvolněné prostředky směřovat do environmentálních programů, které mají péči o druhovou skladbu nelesních stanovišť a přírodě blízké hospodaření v náplni.

15. 5. 2006

Autorský kolektiv:

Radim Hédl ¹⁾, Karel Boublík ²⁾, Martin Kopecký ³⁾, Petr Petřík ²⁾, Jaroslav Vojta ³⁾ a David Zelený ⁴⁾

s použitím textu Martina Konvičky (<http://www.ekolist.cz/nazor.shtml?x=1893952>)

¹⁾ Botanický ústav AV ČR, oddělení ekologie Brno, Poříčí 3b, 603 00 Brno

²⁾ Botanický ústav AV ČR, Zámek 1, 252 43 Průhonice

³⁾ Katedra botaniky PřF UK, Benátská 2, 128 01 Praha 2

⁴⁾ Ústav botaniky a zoologie PřF MU, Terezy Novákové 62, Brno-Řečkovice